

АНАТОМИЯ

(ОПИТ ЗА ФИЗИЧЕСКИ ПОРТРЕТ)

*Не може да бъде добър психолог онзи,
който е лош физиолог.*

Атанас Далчев

Не съм специализирал ни едното, ни другото. Обречен съм на провал.

И все пак: ще се опитам от впечатленията на Вапцаровите съвременници, удавени в томове от общи фрази, да реставрирам физическия портрет на поета, поне както аз го виждам. Той може би ще ни обясни нещичко и от психологията му, макар че романтиците вложиха благородната душа в тялото на Квазимодо. Колкото по се отдалечаваме от античността, толкова по-недостижим е "здравият дух в здраво(то) тяло". Печелиш ли от едно – губиш от друго и сигурно и в това се измерва цивилизацията, към която сме принудени да се стремим. Де го Аполон да дойде, да счупи всички днешни рекорди и да ни напомни за съвършенството. Днес то е я в глава, я в крак, я в ръка, но никога всичко едновременно. Ако тялото е съвършено, няма го пък духа. Или – обратното. Макар че винаги има някаква зависимост между външно и вътрешно, скрита обусловеност, която не се интересува от предварителните ни представи.

То майката, която те е родила, по принципа "наше лошо няма", може да не дозабележи някоя особеност на чедото си, какво остава за страничния наблюдател. Подобно разминаване има и в случая – Елена Вапцарова твърди, че косата на сина ѝ и веждите му са черни, а те са кестеняви. За черен, гъст перчем, за черна непокорна коса на Вапцаров пишат в спомените си всички. Причината за тази неистина идва от неразличието на представата за революционера, когото всички свързват с непокорство, с външен изблик на вътрешното несъгласие, а не с истинските природни дадености. "Първото нещо, което се хвърляше в очи, пише Шмиргела, бяха неговите склучени вежди над тъмните му очи и тъмната му непокорна коса." Тази непокорна коса е застинала в своята развягост в скулптурните портрети на Вапцаров от самия Шмиргел; тя се развява на воля, като натрапчиво подчертаван детайл във филма "Песен за човека"; тя е символ на патетиката на времето, а не реалност. Реалността е друга.

Според въпросника за установяване самоличността на Вапцаров (2 април 1942 г.), въпрос 27 – "отличителни черти", след "очи" пише: кестеняви; след "коса": кестенява; след "вежди": склучени – кестеня-

ви. Та това е истинският цвят, определен от професионалното око на следователя и потвърден от саморъчния подпис на разпитания (в случая последствен) Вапцаров. Илюзията за "тъмни очи" и "тъмна", "черна" коса и вежди могат да идват само от цвета на лицето, фиксиран от следователя като матов. Този матов цвят на лицето вероятно е "хвърлял отблясък" и върху веждите и косата, те са "потъвали" в него и са "излизали" от неговия фон като общо впечатление за тъмнота. Колкото за непокорния перчем, който актьорът от филма така усърдно отмахва, може да има само две причини: или твърда, гъста коса, или коса мека, с тънък косъм, пръжжава, раздухвана и от най-лекия полъх. За мен е вярно второто.

То личи не толкова от немалкото запазени снимки на Вапцаров (заблжително черно-бели), колкото от единствения му портрет от натура на един друг Вапцаров приятел – Иван Керезиев. Гледах го внимателно и при двете си посещения в дома-музей, където е изложен. На този портрет косата е наистина кестенява, с тънък и рядък косъм. Кестеняви са и веждите. Лицето е почти постническо – бяло, бледо, слабо, с нежна кожа; челото високо и открито. "За челото и кичура коса, така – излеко паднал" – Д. Лагадинова. "Така – излеко паднал" ще рече, че косата поради тънкия и лек косъм не е можела да се задържи назад (от въпросника: след "прическа" е написано "назад"), pileeела се е от собствената си лекота (допускам не само над челото, но и встрани). В спомените си Радой Ралин с младежка наблюдателност неволно уточнява: "Косите около челото му от едната страна бяха пооредели и то се открояваше голямо, внушително." Значи косата е била не само рядка, но и започваща да опадва. Впечатленията на Радой Ралин трябва да са от края на 1940 година до края на 1941. Вапцаров е задържан в началото на март 1942, снимката му от полицията трябва да е направена в края на март, началото на април (на 2 април е установена самоличността му според въпросника). На тази снимка със силното черно (тя е правена в полицията, в стая с изкуствена, а не слънчева светлина) без нюансите на черно и бяло е невъзможно да проличи дебелината, гъстотата и оредяващето на косъма. По нея не бива да съдим ни за цвета, ни за непокорството на перчема, ни за пълнотата или слабостта на лицето. "Пълнотата" е резултат от неизбежния ретуш на тогавашната фотографска техника.

Затова: толкова по перчема.

Колкото до неминуемите опоненти – за тях мога да добавя едно: образът, който се опитвам да реставрирам, може да бъде сравнен със стенопис отпреди няколко века, улучен и пръснат от гранатата на последната, непримирима доскоро идеологическа война, която кому-

нистите и у нас, и в цяла Източна Европа водеха срещу истината. Днес имам само една възможност: да събирам парчета боядисан хоросан или хоросан с олющена боя и да се мъча да получа част от лице, тяло и пр. Но за това нямам вина. Грешката не ще е моя, нито пропуските. От нищо или почти нищо не можеш да направиш нещо. Казал го е Лукреций, не аз.

Колкото до челото – то безспорно впечатлява, то е наистина открояващо се, "голямо, внушително." – Р.Ралин.

Лицето: слабо, почти кокалесто, особено през последните години (когато е правен от натура портретът на Керезиев). Почти такова, само че с други определения е "заковано" то и във въпросника: "лице – продълговато, чело – високо, нос – правилен, уста – обикновени, брада – бръсната, мустаци – бръснати". Веднъж само Вапцаров е необръснат, с брада и мустаци, и то не в полицията, не в затвора, не и поради артистична приумица (както бе отпреди десетина години насам: издаде поетът първа книга – па пусне брада, сиреч – свободен артист; то комай единствената му свобода беше в брадата).

Вапцаровата брада е по други причини: "По едно случайно съвпадение след моето заминаване Кольо престанал да се бръсне, за да не дразни кожата на лицето си – брадата му често се възпаляваше. Хората помислили, че е в траур заради баща си." – Б. Вапцарова.

Както се вижда: обяснението е простишко и естествено. То не само потвърждава, то и затвърдява моето заключение от портрета на Керезиев, че Вапцаров е бил с снежна кожа на лицето, лесно наранима и подлютваща се от нищо. От бръснача, както от съдбата, няма отърване за мъжа. Но кожата му трудно е понасяла дори това трептящо-тънко острие, всекидневно задължително за мъжкия тоалет. А щом толкова е нежна кожата на лицето му, то тя е такава и навсякъде. Нежен, крехък е и целият човек – тук вътре и вън са единосьщи.

Ако е въпрос за траура, то причината я знаем: по това време – втората половина на 1933 г. – бащата е в неизвестност, отвлечен от михайловистите. Пускането на брада съвпада с възможната гибел на Йонката. А може да е имало и действително жалене – стреляли са и по самия Вапцаров. Но нека все пак повярваме на бъдещата съпруга, която е заминала за София след поредната си ваканция или гостуване при родителите – Вапцаров е все още в Кочериново.

Освен брадат, снимката от 1933 г. го показва мрачен, объркан и като че ли отчаян: към всичките му главоболия се прибавило и ново – любовта.

За него тя започнала внезапно, от пръв поглед, още със запознанството.

В "Жената и социализмът" на Август Бебел (четох я още като гимназист) покрай многото цитати от антични автори помня и до днес смисъла на един от тях: жените били избирали мъжете по врата: дебелина, преход към раменете, сливане с плешите. Не съм бил жена и не знам така ли е. Пък и към жената обикновено мъжът подхожда открито, лице в лице. Не съм хващал жените в оня съблимен миг, когато сме с гръб към тях, дори понякога да съм имал очи и на гърба. Тяхна тайна си е по какво и как ни избират, но при всички случаи избраните сме ние, макар гордостта ни да ни убеждава в обратното.

Все пак първото физическо впечатление на Бойка от Вапцаров е от упор: "Той беше строен, малко прегърбен, с хлътнали гърди, дълги ръце и леко наклонен на една страна."

Види се, окото ѝ е добър физиолог, не го е избирала по врата.

Пропуснатата е само височината – Вапцаров е бил висок, може би малко над метър и осемдесет, но при днешната акселерация това не е кой знае колко. Почти еднакъв на ръст с него е Антон Попов, дори и малко по-висок. Но никой не го нарича висок: Попов е по-солиден и изправен, по-пропорционален и височината му се "топи" в хармоничността. За да изглежда Вапцаров висок, причината е в слаботата му, дългите ръце, хлътналите гърди, дългата му, наследена от майката шия.

Слабоват той е от малък, суховат (такъв е и брат му – метнали са се на майката) за разлика от башата и сестрата, които са по-плътни, по-окръглени. "Леко наклонената на една страна глава" личи и от семейната снимка, правена през 1924 г. Вапцаров е 14 – 15-годишен, нежен и меланхоличен юноша и някак си отнесен, не от мира сега. На тази снимка личат и дългите ръце, и хлътналите гърди, и свлечените рамене. На нея личи и особеният му "стоеж": "Той беше височко момче, малко беше с колената присвити навътре." – Ал. Глушков. В същото, казано с други думи, можем да се уверим и от Николай Елисеев: "Висок, с леко изкривени крака, присвити в коленете и поразтворени в ходилата."

Вгледаме ли се внимателно в юношата от снимката, почти ще се уверим, че е така. Почти, защото най-ясно този дефект, който е и дефект в походката, проличава от друга снимка, правена в София на площада срещу Народното събрание през 1940 г. На преден план са Антон Попов и Вапцаров, на заден: Михаил Сматракалев и Тодор Янев.

Вапцаровата крачка е някак си неестествено голяма, краката са наистина "леко изкривени, присвити в коленете и поразтворени в ходилата". Бих определил поне по снимката походката му като патешка.

Коленете са я прибирали навътре, ходилата са отивали навън, а пръстите, върховете на обувките – пак навътре. Невъзможно е да не се е клатушкал, да не е бил поне леко нестабилен. Дори само поради това – трудно е вървял Вапцаров по земята, макар тялото му да е намерило своето равновесие и вървежът за самия него да не е бил проблем.

От този му особен стоеж, от клатушкащата се походка пък идва "tronата" на мемоаристите: той имаше моряшка походка. Демек, дотам е оставило следи морето в него, военноморското му образование, че не е привикнал с ходенето по земната твърд.

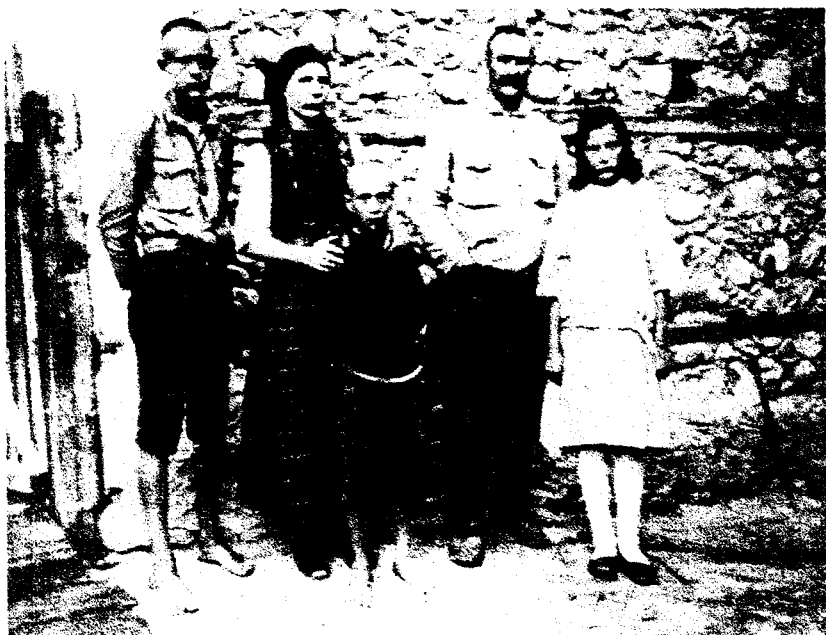
Абе от нищо правят хората поезия, а не я виждат в естественото (същото е съотношението и между мита за Вапцаров и самия Вапцаров – както неведнъж подчертавах досега и ще подчертавам пак).

Къде е причината за "моряшката походка"?

Цветко Колчагов: "Малко рахит беше прекарал, малко ходеше поразкривено."

Рахитът не може да е малко или много – просто си е рахит. От него – хлътнината на гърдите, деформациите на коленете и стъпалата. В

ония години рахитът е бил, заедно с гушата, типично заболяване на банскалии. Причината е водата за пиене.

Затова така дълга, извита, като че ли измъчена е и шията на Вапцаров.

И Колчагов, и Елисеев, и Глушков са от Банско. Каквото видиш и запомниш като дете, не могат ти го изби из главата до старини, каквито и мухи да ти пускат идеолозите.

Проза, нали! Къде-къде по-високо поетичен е митът. По-трудното е да извадиш поезия от истината. Истината ще гледаме да не задгърбваме докрай.

Физиологическите белези, поменати дотук, поне за мен приземяват, а не снижават поета. Те дори говорят за телесна безпомощност.

Затова бащата е държал синът да се закали, та като вкорави тялото, да стегне и духа, да надделее унеса и бляна, илюзиите, мечтите...

Всеки юноша, открил в себе си духа, видял се сякаш отвън, първо се обръща към тялото. Той по инстинкт усеща, че едното без другото не върви, че едното здраве обуславя другото, бърза да възмъжее, като свързва възмъжаването преди всичко със здравината на мускулите.

В такъв смисъл войнишкият режим е еднакво добре дошъл както

за бащата, така и за сина. Снимките от моряшките му години го показват усмихнат, гол до кръста, с парцал в ръка (прословутият казармен парцал, който сме държали всички). И физическото усилие води до духовно опиянение, до вечната радост от труда, то е една друга, телесно-душевна вакханалия на плътското, на природното, бог Пан, живее у всеки от нас.

Но... всичко е до време. Трапът, който прескачаш на младини, не можеш да прехвърлиш на старини и с два скока. А ако си в Христова възраст – чини ти се можеш да повториш скока, засилваш се и падаш в трапа.

Вапцаров е вече в цял ръст пред нас: висок, с високо чело, слабо, матовобледо лице, с пилеещи се от лекотата си кестеняви коси, със сключени кестеняви вежди, кафяви очи. Той още е слаб на вид, почти сух, но жилав, с поразкривена походка, леко прегърбен, леко наклонена на една страна глава, дълговрат. И същевременно крехък някак си, нежен.

Всичко това, взето заедно, е украсено с тъчезарна усмивка: "лицето му излъчваше безкрайна доброта и скрито чувство на достойнство и потаена сила и твърдост." – Николай Марангозов.

Достойнството, потаената сила и твърдост се излъчват и от лицето на майката. Бащата е друг: мълчалив, дори мрачен, с внезапни и неприявдими изблици, както на доброто, така и на злото в него. Той някак си е див, по-неовладян и в двете. Нали е и харамия.

Крайно сполучлива е диференциацията, която прави Л.Везюв: "Ами то – вижте какво се получава понякога: всички лоши или много лоши, или много хубави работи в един род понякога се събират в един човек за сметка на другите."

Така е във всеки род: един е най-болен, за да изкупи боледуването на останалите; един е най-луд, за да ги спаси от лудост; един е най-силен – за да им остави и от силата, и от слабостта. Тежко на единия в едното. Бог наистина е ревнив: не дава да си играем с него, а той си играе с нас; наказва ни, че помежду си играем – ако перифразираме едно от четиристишията на Емили Дикинсън.

И ако трябва да потърсим пресечната точка на външното и вътрешното, тя е събрана в следното наблюдение и оценка на К.Сирлещов: "Той с нещо ми прилича на апостол със скромността си – той беше страдалец, мъченик. Нямахме червенина на лицето му, беше издължено, бледо. И едни очи – право в тебе гледат и те пронизват."

След като сме стигнали дотук, като знаем семейните му взаимоотношения, житейския му дял, разбиранията и идеите му за литературата, обществото и политиката, като си припомним портрета от натура на Ив.Керезиев, от него и всичко събрано трябва да прибавим

още една характеристика – наивност. Наивността на Вапцаров, късното му съзряване, замразило инфантилността му, коригират изпитателния му поглед, "пронизващите очи" от последното изречение на Сирлещов.

Наивният е Христос поради недостатъка си, а не самият Христос. Той влиза в схемата, но не я прави; повтаря я, но не я открива; общото е само в месианската убеденост, но Христос за разлика от Вапцаров не може да бъде измамен. Вапцаров хем е измамен, хем се е самоизмамил. Неговият Бог, както и стана дума, за разлика от Христос не може да го спаси-възкреси. Дори да дойде възкресението, което и се опитваме да правим, Лазар няма да е Лазар.

Константата е само една: "Тогава разбрах, че Никола се беше обрещъл да умре." – К. Сирлещов.

Под "тогава" трябва да разбираме участието на Вапцаров в Соболевата акция.

Така че: общото е смъртта, обречеността (при Вапцаров самообреченост поради безизходица); различното – безсмъртието.

И ако пак съединим духа с материята, тялото с душата, ще видим, че, погледнато телесно, те са взаимно обусловени: майката се страхува, че поради крехката си физика Никола няма да издържи на мъченията; Цв. Колчагов – обратно: "За Кольо не се съмнявах, че ще издържи. Беше кален, макар че той като малък физически не беше кой знай колко добре"...

И двамата според впечатленията си имат право.

Спорът между тяло и дух приключва Любомир Везюв в разговора си с Магдалена Шишкова: "Като съм имал предвид неговата слаба физика, предполагах, че няма да издържи докрай.

– Вие физиката на първо време имахте предвид, а духът му?

– Ами той, духът, понякога се влияе от физиката."

Разпитвачът в случая не се е отървал от "Балада за комуниста". От Антон я пренася на Никола. Как така физиката е на първо място. Тя е за сипване на сол в раните, за червеи. Виж, духът е нещо друго.

Необременен е разпитваният. Дори е толерантен – "поякога" казва.

Ами ако на Вапцаров въобще не му се е налагало да "издържа"?!

И си представям как крехкото му, нежно тяло е настръхнало още при прекрачване прага на полицията, как се е свило в себе си като пред възможен удар.

Свил се е, уплашен дори за миг, и духът.